

УДК 7.06:316.7

Волков С.М.

Інститут культурології НАМ України

ЕВОЛЮЦІЯ ХУДОЖНЬОЇ ОСВІТИ

Волков С.М. Еволюція художньої освіти. У статті розглянуто концептуальний підхід до еволюції художньої освіти, який дозволяє визначити основні напрямки її розвитку, а також роль і місце в загальній системі української освіти. Автор аналізує можливості художньої освіти, з урахуванням її творчої природи, що забезпечує формування людини творчої, здатної протистояти викликам часу, адаптуватися до умов життєдіяльності, які постійно змінюються. Досягнення цих цілей можливе за умови створення ефективних механізмів підтримки культурно-мистецької сфери незалежно від форм власності, підпорядкування та правового статусу закладів культури і мистецтва, творчих колективів, об'єднань.

Ключові слова: еволюція, художня освіта, процес, культура, мистецтво.

Волков С.М. Эволюция художественного образования. В статье рассмотрен концептуальный подход к эволюции художественного образования, который позволяет определить основные направления его развития, а также роль и место в общей системе украинского образования. Автор анализирует возможности художественного образования, обусловленные его творческой природой, что обеспечивает формирование человека творческого, способного противостоять вызовам времени, адаптироваться к постоянно изменяющимся условиям жизнедеятельности. Достижение этих целей возможно при условии создания эффективных механизмов поддержания культурно-художественной сферы независимо от форм собственности, подчинения и правового статуса учреждений культуры и искусства, творческих коллективов, объединений.

Ключевые слова: эволюция, художественное образование, процесс, культура, искусство.

Volkov S.M. Evolution of art education. The article considers a conceptual approach to the evolution of art education, which allows determining the main directions of its development, and its role and place in the general system of Ukrainian education. The author analyzes the possibilities of art education due to its creative nature that ensures the formation of a creative person, capable to withstand the challenges of time, to adapt to the constantly changing conditions of life. It is possible to achieve these objectives subject to creation of effective mechanisms for maintaining cultural and artistic spheres, regardless of ownership, legal status and subordination of culture and art institutions, creative teams and associations.

Key words: evolution, art education, process, culture, art.

Постановка проблеми. Протягом розвитку людської цивілізації освіта була предметом постійних дискусій. Усі розбіжності в цілому зводилися до пошуку універсальної системи, здатної за досить обмежений час, у порівнянні із глобальними процесами суспільного розвитку, виховати не просто освічену людину, а інтелектуально-творчу особистість, яка є соціально відповідальною та вільно орієнтується в різних сферах знання, культури й мистецтва.

Політика незалежної України забезпечує умови для збереження й всебічного розвитку української культури як важливого фактора розвитку повноцінного, демократичного суспільства, основи для формування цілісної культурно-національної ідентичності, успішного розвитку держави та її народу як повноправного члена світової співдружності, співтворця світової культури. Досягнення цих цілей можливо за умови створення ефективних механізмів підтримки культурно-художньої сфери незалежно від форм власності, підпорядкування й правового статусу установ культури й мистецтва, творчих колективів, об'єднань.

Цей процес повинен будуватися на засадах створення єдиного загальнонаціонального культурного простору, забезпечення гарантій свободи творчості й доступу до культурних надбань, підтримки національної культурної спадщини, забезпечення функціонування української мови у всіх сферах культурного життя, створення культурної інфраструктури, сприяння діяльності творчих спілок, організацій, об'єднань і окремих творчих майстрів.

Культура й мистецтво відіграють виключну роль у духовному житті суспільства, створюють ціннісні орієнтири суспільства, його ідеали, соціально-культурні й моральні пріоритети. Вони є осередком духовних, ідейних і соціальних установок і норм поведінки, підтримка й передача яких з покоління в покоління формує етноси й національно-культурні утворення. Розвиток культури й мистецтва є неможливим без системи художньої освіти, яка формує майбутніх діячів культури й мистецтва, їх кваліфікацію й майстерність, а також художню аудиторію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення першоджерел показало, що перш ніж предмети з мистецтва в освіті зайняли відповідне місце в навчальних програмах загальноосвітньої школи, пройшло не одне десятиліття. Наприклад, у шкільних програмах, розроблених в 20-ті рр. минулого століття, предмети з мистецтва були вміло інтегровані в зміст освіти старшокласників і забезпечували досить гармонічну рівновагу природничо-наукового й гуманітарного циклів. Цією обставиною, головним чином, і забезпечувався повноцінний розвиток учбово-творчих здатностей школярів у різних видах художньої діяльності, формування в них естетичного відношення до мистецтва й навколишнього світу, виховання художньо-естетичного смаку старшокласників, а в підсумку – загальний

підйом рівня загальної культури того часу. Саме в цей період у школі з'являється художньо-промисловий цикл як напрямок спеціалізованої підготовки в області мистецтва.

Історія того часу, на жаль, не зберегла всіх імен працівників Відділів Народної Освіти, учителів мистецтва, діячів культури й музикознавців, чиїми зусиллями були створені Програми-мінімум Єдиної трудової школи, у тому числі й по предметах «Історія культури», «Драматизація», «Образотворче мистецтво» (1925 р.). Серед авторів з впевненістю можна назвати видатних представників освіти тих років – А.В. Бакушинського, Н.Я. Брюсову, П.П. Блонського, Б.В. Асаф'єва, А.В. Луначарського й ін., які розглядали мистецтво в цілому як спосіб передачі думок, рівноцінний слову й письму.

Еволюційні процеси в системі вітчизняної художньої освіти, які відбуваються протягом багатьох років, привели до кількісних і якісних змін, які не кращим чином торкнулися предметів з мистецтва на завершальному щаблі загальної освіти.

Через названі обставини саме художньо-естетичний профіль нині найменш відповідає в усіх відносинах сучасним умовам реформування системи української освіти, де пріоритети профільної диференціації пов'язані з природно-математичними дисциплінами, інформаційними технологіями й іноземними мовами.

Мета статті – розглянути концептуальний підхід до еволюції художньої освіти, який дозволяє визначити основні напрямки її розвитку, а також роль і місце в загальній системі української освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно Закону України «Про освіту» [1]: «Освіта – основа інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави. Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями. Освіта в Україні ґрунтується на засадах гуманізму, демократії, національної свідомості, взаємоповаги між націями і народами».

Освіта у сфері культури й мистецтва, або художня освіта – це процес оволодіння й присвоєння людиною художньої культури свого народу й людства, один з найважливіших способів розвитку й формування цілісної особистості, її духовності, творчої індивідуальності, інтелектуального й емоційного багатства [4]. Найважливішим результатом художньої освіти є естетично вихована особистість. Художня освіта спирається на дві взаємозалежні системи: загальну художню освіту та професійну художню освіту.

Загальна художня освіта – це збагачення й присвоєння основних естетичних цінностей свого

народу й людства, що передбачає цілеспрямований процес навчання й виховання як у загальноосвітніх установах, так і в установах додаткової освіти, а також в установах дозвілля й інших, що мають певний правовий статус, навчальні програми й методичні принципи. Загальна художня освіта спрямована на отримання кваліфікованого глядача й слухача, що дозволяє йому брати участь у створенні й виконанні творів мистецтва на аматорській основі.

Професійна художня освіта – це процес навчання й виховання соціальних груп, зайнятих у сфері культури й мистецтва. Діяльність цих соціальних груп направлена на підтримку й розвиток наступних суспільних структур і інститутів, що задовольняють культурні потреби суспільства: художніх організацій – театрів, музеїв, бібліотек, галерей, концертних залів і культурних центрів, кінокомпаній, фірм звукозапису та ін.; художніх колективів і діячів культури – театральних труп, музичних колективів і солістів, акторів, режисерів, художників і інших представників творчих професій; органів управління культури й мистецтва різних рівнів; засобів масової інформації, що висвітлюють культурний процес та надають йому суспільну оцінку. Професійна художня освіта також бере на себе підготовку педагогічних кадрів для всієї системи освіти в сфері культури й мистецтва.

При цьому, система загальної художньої освіти – це сукупність освітніх установ різних форм власності, суспільних структур і інститутів, за допомогою яких формуються й передаються загальнокультурні й загальноестетичні компетенції художньої аудиторії як споживача культури й мистецтва, а також знання й навички, необхідні для здійснення художньої діяльності на непрофесійній основі. У систему загальної художньої освіти входять наступні складові: організації, що здійснюють процес загальної художньої освіти, середні школи й школи мистецтв, гімназії-коледжі, училища, коледжі, вузи, студії, центри дитячої творчості, клуби, центри дозвілля й т. ін., у тому числі педагогічні колективи й колективи учнів і студентів, що належать до цих організацій, а також будинки, спорудження й інші засоби матеріально-технічного забезпечення діяльності цих організацій. Необхідною складовою системи загальної художньої освіти є також нормативні акти, що регулюють їхню діяльність, у тому числі стандарти навчання, навчальні програми, посібники, інші матеріальні й нематеріальні об'єкти, які застосовуються в процесі загальної художньої освіти [4].

Система професійної художньої освіти – це сукупність освітніх установ різних форм власності, суспільних структур і інститутів, за допомогою яких здійснюється підготовка кадрів для сфери культури й мистецтва. У систему професійної художньої освіти входять наступні складові: організації, що здійснюють процес професійної художньої освіти, середні спеціальні школи, середні спеціальні навчальні заклади й вузи, у тому числі педагогічні колективи й колективи учнів і студентів, що належать

до цих організацій, а також будинки, спорудження й інші засоби матеріально-технічного забезпечення діяльності цих організацій. Освітні структури при здійсненні підготовки кадрів у позначеній сфері керуються нормативно-правовими актами, що регулюють їхню діяльність, стандартами навчання, навчальними програмами, посібниками, іншими матеріальними й нематеріальними об'єктами, які застосовуються в процесі професійної художньої освіти.

Можливості художньої освіти, обумовлені її творчою природою, забезпечують формування людини творчої, здатної протистояти викликам часу, адаптуватися до постійно мінливих умов життєдіяльності, самостійно задавати параметри власного існування. Для художньої освіти є характерною унікальна комбінація цілеспрямованого й спонтанного впливу, що сприяє подоланню фрагментарності свідомості, яка виникає під впливом масової культури.

В «Дорожній карті художньої освіти», яка була прийнята світовим співтовариством за підсумками Всесвітньої конференції по освіті в області мистецтв: створення творчого потенціалу для ХХІ століття (Лісабон, 6–9 березня 2006 р.) відзначено, що культура й мистецтво – це найважливіші компоненти всебічної освіти, яка забезпечує повний розвиток особистості. Тому право на художню освіту є загальним правом людини, правом усіх учнів, включаючи тих, хто часто не має можливості отримати освіту [2].

Художня освіта в Україні є масовою і поширюється на всі соціальні й вікові групи населення; має безперервний характер і наступність різних освітніх рівнів; відповідає високим ідеалам гуманізму й забезпечує можливість творчого самовираження особистості. Її формування й розвиток проводиться відповідно до культурної політики України. Основні цілі, завдання й напрямки культурної політики України визначені в Концепції державної культурної політики України (затвердженої Постановою Колегії Міністерства культури України № 10/3 від 27 жовтня 1994 р.), Концепції розвитку культур національних меншин України (затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 31 травня 1995 р.), Концептуальних напрямках діяльності органів виконавчої влади щодо розвитку культури (схвалена Постановою Кабінету Міністрів України від 28 червня 1997 р. № 675).

Державна політика України в сфері художньої освіти регламентується законодавством, основу якого становить Конституція України, Закон України «Про освіту» і закони прямої дії: Закон України «Про дошкільну освіту», Закон України «Про загальну середню освіту», Закон України «Про позашкільну освіту», Закон України «Про професійно-технічну освіту», Закон України «Про вищу освіту» й ін. Сформована нормативно-правова база забезпечує захист прав людини на освіту і

включає норми її функціонування по основних напрямках.

Слід зазначити, що в перше десятиліття незалежності України освітні стратегії реалізовувалися згідно з положеннями Державної Національної програми «Освіта» (Україна ХХІ сторіччя). У Національній доктрині розвитку освіти (2002 р.) визначалися пріоритетні завдання державної політики в освіті й необхідні умови відтворення інтелектуального потенціалу країни, що передбачало постійне підвищення якості освіти, відновлення її змісту й форм. З метою реформування освітньої галузі були затверджені цільові державні програми, що відображують і окремі аспекти розвитку художньої освіти: «Учитель», «Діти України», «Обдарована дитина». Таким чином, було створено законодавчу базу для функціонування всіх рівнів художньої освіти: дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійної.

Відповідно до Постанови Президії Академії педагогічних наук України була розроблена й затверджена «Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах» (2004 р.), у якій сформульовані цілі й завдання виховання й освіти школярів засобами мистецтва, обґрунтовано цілісність системи художньо-естетичного виховання, позначені принципи побудови змісту художньої освіти в школі на основі цілісності й безперервності й наукові підходи до оцінювання результатів навчальних досягнень учнів. Акцентовано роль соціокультурного середовища в цьому процесі, естетики предметного й соціально-педагогічного середовища школи, важливість її відкритості до контактів з установами культури (музеями, філармоніями, театрами тощо).

Основні положення та інноваційні ідеї концепції конкретизовані в «Комплексній програмі художньо-естетичного виховання в загальноосвітніх і позашкільних закладах». Концепція й комплексна програма розроблені з врахуванням як багатовікових національних традицій української школи, так і сучасних закордонних тенденцій в області педагогіки мистецтва.

Підвищення якості художньої освіти пов'язується, з одного боку, з наявністю розгалуженої мережі освітніх установ (рівні художньої освіти: дошкільна, загальна, позашкільна, професійна, післядипломна) і організацій, діяльність яких спрямована на вирішення зазначених завдань і забезпечує доступ до освіти різних верств населення, а з іншого, – з удосконалюванням змісту й методів викладання предметів з мистецтва в різних навчальних закладах, а також підготовки й перепідготовки кадрів для цієї освітньої сфери [3].

Наприклад, система загальної художньої освіти здійснюється на Україні в загальноосвітніх навчальних закладах різних форм власності (державні, муніципальні, приватні). Основний вид навчальних закладів – середня загальноосвітня школа трьох щаблів – початкова, основна й старша, які можуть функціонувати разом або самостійно. Структу-

ра загальноосвітньої школи: I щабель – початкова школа (1–4 класи); II щабель – основна школа (5–9 класи); III щабель – старша школа (10–11 класи). Навчання мистецтву в українській школі базується на Державних стандартах загальної середньої освіти, які закріпили новий статус художньої освіти в українській школі як безперервної. Інноваційним моментом було введення курсу «Художня культура» у старшій школі, де раніше були відсутні обов'язкові мистецькі дисципліни. Крім цього в Україні діє більш 1500 позашкільних навчальних закладів, які активно ведуть викладання по нових напрямках позашкільної освіти.

До цього слід додати, що в Україні функціонує 12 професійно-технічних навчальних закладів художнього профілю, з них 5 вищих художніх училищ. Фахівців для сфери культури й мистецтва готують вищі навчальні заклади відповідного профілю: Київський національний університет театру, кіно й телебачення імені І.К. Карпенка-Карого, Київська муніципальна українська академія танцю імені С. Лифаря, Київський інститут музики імені Р.М. Глієра, Київська муніципальна академія естрадного й циркового мистецтва імені Л. Утьосова, Київський національний університет культури і мистецтва, Одеська державна музична академія імені А.В. Нежданової, Національна академія образотворчого мистецтва й архітектури, Львівська національна академія мистецтва, Інститут художнього моделювання та дизайну імені С. Далі, Харківська державна академія дизайну і мистецтва, Харківська державна академія культури та ін.

Найважливішою складовою художньої освіти, її сутнісним компонентом постає соціокультурний контекст, який разом з навчальними закладами, сімейним вихованням й ін., становить загальний художньо-освітній простір у суспільстві [3]. Сучасне розуміння особливої значимості культури й мистецтва в освітньому просторі й художньої освіти як основного фактора збереження національної культури й збагачення світової культурної спадщини повинне визначати стратегічні цілі культурної політики держави.

У зв'язку з цим, завдання педагогіки мистецтва – створити навколо особистості простір культури, особливо на етапі її активного формування й розвитку, навчити кожного члена суспільства відчувати себе не об'єктом, що пасивно піддається будь-яким впливам, а повноправним суб'єктом культурного простору, здатним змінити його в кращу сторону. Величезну роль у цьому процесі відіграють установи культури й мистецтва, мережа яких в Україні є дуже розвиненою, а професійний рівень більшості визнаний у світі: музеї, філармонії, концертні організації, театри, кінотеатри тощо.

Висновки. Створена національна система художньої освіти в Україні відрізняється сутнісним спорідненням інститутів, які забезпечують її діяльність та змістом, обумовленим сучасним рівнем диференціації різних видів мистецтва. При цьому вдається зберігати унікальність національних си-

стем художньої освіти, яка визначається культурно-історичними, етнокультурними й суспільно-політичними умовами.

Вирішення проблем художньої освіти в цілому вимагає погоджених організаційно-управлінських дій, основними з яких є: формування на державному рівні відношення до художньої освіти як особливо значимої сфери людської діяльності, життєво необхідної для розвитку суспільства; посилення ролі освітньої області «культура й мистецтво» на всіх щаблях загальноосвітньої школи; збереження й розвиток національних художніх традицій в установах освіти; безперервне відновлення програмно-методичного забезпечення, змісту, форм і методів художньої освіти з врахуванням кращого вітчизняного досвіду й світових досягнень; забезпечення кваліфікованого інформаційного висвітлення заходів в області просвітительської-художньо-просвітницької діяльності; активна участь засобів масової інформації в художньо-просвітницькій діяльності; розвиток системи підготовки й перепідготовки професійних кадрів з врахуванням реальних суспільних потреб, нових тенденцій у розвитку національної художньої культури й світового досвіду; зміцнення матеріально-технічної бази установ освіти, розробка заходів для матеріального стимулювання викладачів художніх дисциплін.

Необхідність використання нових можливостей, що з'явилися в умовах глобалізації, і одночасно подолання пов'язаних з ними ризиків формує нові завдання, що постали у цілому, як перед суспільством, так і перед системою художньої освіти. Ці завдання зводяться головним чином до втримання балансу між суперечливими соціокультурними тенденціями: між міжнародною мобільністю кадрів і створенням умов для їхньої роботи усередині держави, між культурною уніфікацією й збереженням національної ідентичності.

У перспективі використання подальшого дослідження необхідно більш детально висвітлити сучасне розуміння особливої значущості культури й мистецтва в освітньому просторі, художньої освіти як основоположного чинника збереження національної культури та збагачення світової культурної спадщини.

Список літератури:

1. Закон України «Про освіту», Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, N 34, ст.451, із змінами згідно діючого законодавства України.
2. Дорожня карта художественного образования: Всемирная конференция по образованию в области искусств: создание творческого потенциала для XXI века Лиссабон, 6-9 марта 2006 г. / ЮНЕСКО. – Лиссабон, 2006. – С. 1.
3. Проект ЮНЕСКО и МФГС «Художественное образование в странах СНГ: развитие творческого потенциала в XXI веке» (2009-2014), М., 2013. — 168 с.
4. Решение Совета глав правительств Содружества Независимых Государств о Концепции развития образования в сфере культуры и искусства государств-участников СНГ от 19 мая 2011 года.